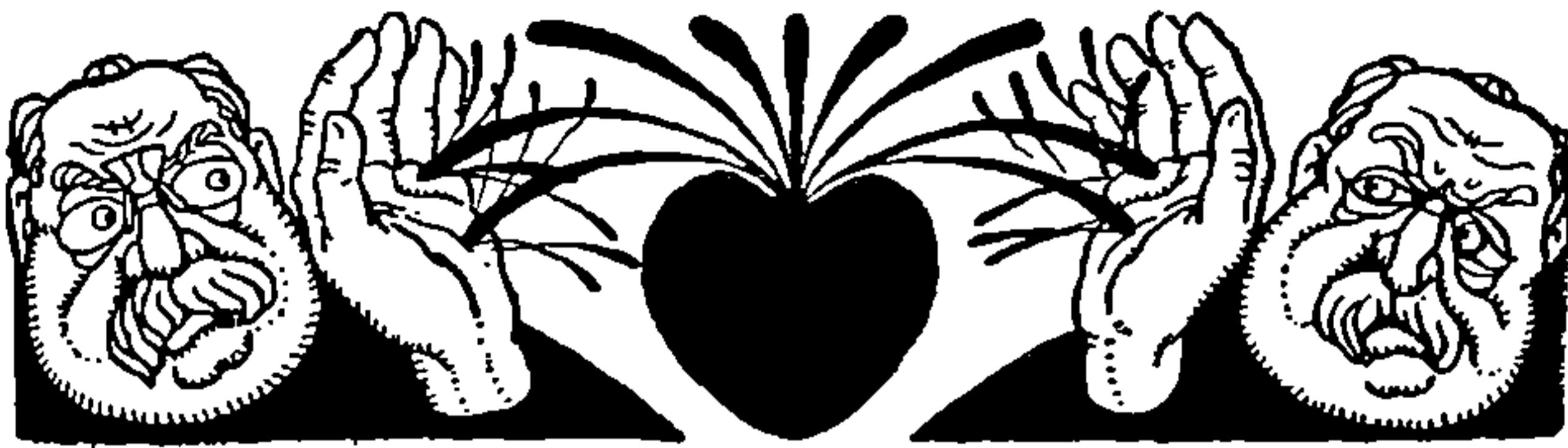

JUBILEE

Tako sem preromal pot od „Vinjet“ do „Krpajove kobile“, od prve moje knjige, ki jo je izdal prijatelj Schwentner, do desete; in danes praznujem svoj jubilej v zaklenjeni izbi, brez veselja in brez zadoščenja; edino, kar mi je rodila ta križeva pot, je globoka utrujenost, in edini prijatelj, ki praznuje z mano, je čaj, veselo žuboreč v samovarju pred menoj.

Utruenost in stud pred življenjem, to je kanton ob cesti, ki počivam zdaj na njem, da se napotim dalje že jutri, morda še v tišjo temo, morda še v globljo, hladnejšo udanost. Bodi kakorkoli, hodi noga kamorkoli! Videl sem jih, ki so še višje koprneli, še silneje hoteli, nego sem jaz koprnel in hotel nekoč: dosegli niso več nego jaz, udanost in stud so dosegli . . .

*

Zelo čuden je bil takrat moj dom. Velika, temna, skoro čisto prazna izba globoko pod cesto. Tik pod stropom je bilo dvoje omreženih oken in

če sem se ozrl kvišku, sem videl nogé ljudí, ki so hodili mimo; noge, samo do kolen — obraza nisem videl nikoli nobenega, kvečjemu če se je sklonil paglavec, pogledal v izbo ter iztegnil jezik.

Kadar je bilo vetrno, so se valili v izbo oblaki prahu, tako da sem zakril oči in usta, kakor na ulici; eno okno je bilo razbito, drugo se ni dalo zapreti; če sem ga zapahnil in zadelal, ga je veter takoj žvenketaje odpahnil. Pod večer so se vsuli v izbo roji tistih velikih, zlobnih, neusmiljenih komarjev, ki poiščejo celo pod rjuho roké in lica. V rjuho zavit sem ležal na vroči postelji, v izbo je bruhal vroči prah, pesmi pijanih mornarjev so se hripavo glasile nad oknom . . . jaz pa sem sanjal romantiške sanje in nad vso mojo bridkostjo je bila razlita mehka, prijazna luč, kakor mesečina zaljubljencev in nerazumljiva, komaj slušena radost je bila v vsi moji bolesti . . .

Takrat sem nastopil pot, v tistem pustem, vročem istrskem gnezdu. Bog vedi, kakšno naključje me je bilo pahnilo tja. V gorečem septembru je bilo; solnce se je bilo raztopilo, razlilo se po nebu, na zemljo, in nebo in zemlja in zrak, vse je bilo potopljeno v razbeljeno luč. Težak sopar je puhtel iz pristanišča, ribiške barke z zakrpanimi, pisanimi jadri so se narahlo zibale, na barkah, na produ, celo ob ulicah so ležali na hrbtnu in dremali z odprtimi ustmi razgaljeni, potni, rjavi ljudje v modropisanih srajcah in platnenih hlačah. Blodil sem po prašnih ulicah kakor v omotici in

zaželet sem si tudi sam, da bi legel vznak na barko, pod pisana jadra; narahlo bi se zibalo morje pod menoj, pljuskalo bi zamolklo ob breg in jaz bi ležal in sanjal . . . sanjal brez konca, nerazločne sanje brez besed in brez podob . . . in daleč za sanjami, za nerazločno mehko lučjo, bi ležalo moje življenje . . .

Zvečer, ko je ugašalo trudno nebo, sem se napotil iz mesta, v tisto žalostno, neizmerno samotno pokrajino, ki je bila, kamenita in nerodovitna, mati mojih sanj in mojega upanja. Šel sem med nizkimi holmi, posutimi z vročim kamenjem, poraslimi z nizkim grmičevjem, osatom in brezsočno, posušeno travo. Daleč, prav do obzorja: nizki, valoviti holmi, kamenje in osat, tiha, v tišini vzduhujoča, neizmerna samota . . . In iz tišine, iz samote so se vzdignile moje sanje, vzdignilo se je moje upanje, kakor plamen, visok in miren, do nebés.

Na holmu ob morju je stalo sivo zidovje, trdnjavica, skrita za skalovjem in zadelana s travo in mahom; eno samo temno okno je gledalo na pokrajino. Vojak, ki je stal na straži, je gledal name z mrkim, dremajočim obrazom, zamahnil je z roko, da bi pregnal komarja, okrenil se je in je stopal dalje s počasnimi, zaspanimi koraki. Šel sem skozi bodičevje in čez jaso, s kamenjem posuto in poraslo z nizko, rumeno travo; tja sem šel, kjer je globoko spodaj pljuskalo svobodno morje ob strme, črne skale. Daleč, daleč . . . za-

koprnelo mi je srce v boli in radosti, pred sanja-jočimi očmi se je tiho odpirala brezkončnost . . . „Daleč!“ sem vzkliknil v samoti; in veliko je bilo upanje v mojem srcu in velika je bila radost. Zdaj vem: takrat sem govoril z Bogom; takrat in nikoli več.

Cesta, prej bela in vroča, je bila tiha, v sence skrita, ko sem se vračal. Spodaj, v pristanišču, so trepetale luči, zalesketalo se je časih na črnih valovih; mesto je bilo svetlo, žarek obroč ob morju. In za grmovjem, ob cesti, sredi samotnega vrta, je stala hiša; in duri so se odprle in prišla je Marietta in me je pozdravila . . . Kje si zdaj, Marietta? Široke, polne, temnordeče so bile njene ustnice; njene oči, poševno zarezane, podolgaste, kakor dvoje mandeljnov, so gledale živo iz teme. Šla sva na vrt; jaz sem ležal na hrbtnu, roke pod glavo in sem gledal v nebo, ki se je svetilo dremotno izza temnega figovega listja; Marietta je trgala zrele, že cukrene fige od nizkih vej, zato ker sem bil lačen; prinesla mi je v vrču vodé, zato ker sem bil žejen. Nató je legla poleg mene in jaz, ki je nisem videl in ki sem strmel v nebo v trudni, opojni omotici, sem čutil v vsem telesu bujno toploto njenih mladih ustnic . . . Kje si zdaj, Marietta? . . .

Vrnil sem se v svojo vročo, zatohlo izbo, ki je bila tako polna prahú, da me je bolelo v grlu. Prižgal sem svetilko in sem sedel za mizo; okno nad mano je bilo že temno, le časih, če

sem se ozrl, sem ugledal obraz, ki je strmel v izbo z neumnimi očmi, spačen v poševni rumeni svetlobi . . .

Moje sanje so bile še v samotni pokrajini, na morju so bile in pri Marietti. V neizmernost so koprnele iz samote in bridkosti, ljubezni so bile željne, lepota jih je prepletala in napajala, kakor prepleta in napaja sveža svetloba jutranji zrak . . .

Takrat sem pisal svojo prvo dramo in svoje prve novele. Takrat sem bil poet. V vsej bridkosti, v vsem ponižanju in v vsej bedi ni bilo takrat drugega nič v mojem srcu, nego lepota in koprnenje, nezavedno koprnenje — kdo mi pové, kod, kdo mi reče, kam? In veliko, verno upanje. Tako sem nastopil to križeva pot: glavo pokonci, v solncu obraz . . .

Kje si zdaj, Marietta?

*

Kako čudno je usehnil, kako žalostno se je posušil ta „modri cvet romantike“! Daleč za mano je zdaj tisti čas, daleč so tiste sanje in komaj še vem, če je bilo resnično tisto življenje, življenje poeta, življenje brez dvoma in brez boja, če je bilo resnično tisto življenje, ali če sem si ga ustvaril sam v tem pozrem hrepenenju starca.

Takrat še ni bilo literature, ni bilo literata ne občinstva. Takrat ni bilo javnosti, ni bilo razmer, ni bilo stališča, ni bilo delovanja, ne klike,

ne koterije, ne prijateljev in ne sovražnikov, ne nasprotnikov in ne pristašev, ne Govekarja in ne Tominška, ne Lampeta in ne Merharja . . . nič drugega ni bilo takrat na vsem božjem svetu nego jaz in moje sanje. Neporojeni so bili takrat še vsi tisti strahovi, ki hodijo zdaj ob belem dnevu po cesti in nadlegujejo poštene ljudi. Zakaj takrat sem bil poet. In če bi mi bil takrat kdo povedal: „Temu in onemu niso pogodi tvoje sanje!“ bi se bil zelo začudil ter vzklíknil: „Kako pa se predrzne ta gospod, da gleda moje sanje z nekrščanskimi očmi? Prav se mu je zgodilo, da mu niso pogodi!“ . . .

Žalostno je usehnil cvet romantike in, Bog se usmili, prav nič žal mi ni bilo po njem, še sam sem ga pahnil v blato s hudodelsko nogó. Nastopil je čas, tako smešen in žalosten, kakor ni bil ne čas romantike in kakor tudi ni zdanji čas udanosti in studa . . .

V tesni mrzli izbi, visoko v predmestni ulici, izgubljeni v morju cesarskega mesta, bolan, zgodaj postaran, sem pisal svojo drugo dramo, žolča in sovraštva polno. Visok zid je strmel s svojo slepo beloto v mojo izbo; samo visoko gori je bilo okno odprto in lepo frizirana ženska s širokim, zadovoljnim, smehljajočim obrazom je gledala name. Zaloputnil sem okno; v tisti dobi nisem maral širokih, smehljajočih obrazov. Zunaj je naletaval sneg in burja je trkala na okno; šel sem, da bi pobegnil domotožju, grenkobi in samomučenju.

Morda gledam, kar je bilo, v slabem ogledalu, tako da so oblike pretvorjene in spačene. Morda je podobno jokavemu samoljubju, če izluščim iz neskončne, vesoljne mizerije svojo podobo ter jo obesim na zid ljudem v izgledovanje. Ampak prisegam, da samoljubja ni zraven; tako malo ga je treba kakor samoobtožbe. In če je ogledalo slabo in spačeno, ni škode; kolikor bolj je podoba karikirana, toliko resničnejše so poteze.

Zatorej, glejte, ljudje, don Quijota! Tak je, kakor je bil pred tristo leti, nič se ni spremenil! Njegov idealizem je tako velik, kakor je bil nekoč: pretvarja mlinske peroti v pogumne viteze in debelega Sancha v kralja; tudi njegov boj je tako potreben in koristen, kakor je bil nekoč — že zaradi zabave resnemu človeštvu; samo toliko se je odtistihdob spremenilo, da je don Quijotov zmirom več in da je Cervantes umrl . . .

Ko sem se podonkišotil — zgodaj že se je zgodilo — sem odprl oči in sem ugledal sebe in sem zatorej ugledal vse, kar je bilo. V ogledalu svoje duše, spačenem od grenkobe in bridkosti, sem ugledal svet in vso veliko, strahú in občudovanja vredno krivico njegovo. Iz njega je bila porojena krivica, ni mogla biti ne manjša, ne drugačna, naturna je bila in potrebna in tako velika, kakor svet sam . . .

Težko je ležala takrat božja roka na meni. Dovršila se je žalostna, dolgočasna, v svoji nizkosti in bridkosti od začetka do konca enaka

zgodba, ki je izlila v moje srce vedro grenkobe in ga je zastrupila za zmirom . . . Glej tam, moč neporabljen, odklonjeno, zavrženo! Povej, kdo ljubi svoj narod, kdo ljubi človeka, kakor ga ljubiš ti? Z ljubeznijo tako veliko in globoko, da je sovraštvu podobna? Kdo hrepení po njem in beží od njega, kakor zaljubljenec, ki mu je omamila ljubezen srce in misel? Fant, razparal si svoja prsa, srcé si izpulil, ponudil si ga narodu, ki ga ljubiš s to temno močjó — kdo je bil, ki je zavrnil tvojo roko, zavrgel tvoje srce?

Obšla me je misel, nebogljenega, z vsemi nadlogami obremenjenega, v sirotstvu vzdihujočega: boj, večen boj, do konca, do kaplje! In komaj me je obšla misel, so izginile vse nadloge, breme je padlo nenadoma raz ramo, srce ni vzdihalo več; in kakor delež od Boga sem nosil uboštvo in bridkost.

Radost tistih dni ni bila nič manjša od sanjave sreče v romantiki. V telesu, prej tako trudnem, mi je zaplala živa kri, sladak mi je bil žolč, ki se je bil izlil v srce in s prešernim obrazom sem stopil v arenو . . . don Quijote po rojstvu in poklicu . . . V živem ognju je trepetalo moje telо; zunaj je naletaval sneg in burja je trkala na okno, v moji nezakurjeni izbi pa je bila vesela, solnčna pomlad.

Komaj še razumem upanje tistih časov, komaj še ga morem razodeti z besedami. Dozorelim očem se je bilo odprlo življenje z vso svojo krivico, s

svojo lažjó in surovostjo, s svojo neizmerno smešnostjo — in nisem se prestrašil, nisem omahnil ter se molče udal. Vesel sem bil razodetja, kakor je bojažljen, krepak človek vesel sovražnika . . .

Ne razumem več tistega človeka, ne njegovega upanja, ne njegovega truda. Ne razumem ga in skoro se ga sramujem, kakor mlajšega brata, ki se vede nespametno in me blamira v spodbobi družbi . . . Da bi bil njegov boj vsaj literaren boj! Koliko smo jih že doživeli in nobenemu izmed tistih hrabrih bojevnikov se ni pripetilo zlega! Narobe: literaren boj je zanimiva in koristna stvar, mnogo jih je, ki bi lahko povedali o tem. Danes praznuijem jubilej svoje prve knjige in že takrat sem z visokim, ne zelo potrebnim patosom napravil križ in amen čez vse literarne boje. Morda še nisem spoznal, ampak slutil sem, da iz takih papirnih bojev ne izide ponavadi drugega nič, nego smrad in kesanje . . . Toda boj tistega mladega človeka, ki je z odkritosrčno mislio donkišotil v svoji nezakurjeni izbi, že od vsega začetka ni bil literaren boj. Za nobeno stvar na svetu se nisem tako malo brigal kakor za literaturo, ki mi je bila od nekdaj vsega zaničevanja in vsega žehanja vredna stvar. Kraljestvo zase je literatura, pritlikavo kraljestvo; pritlikavci se grabijo tam za lase, boré se s papirnimi meči; življenje stoji za plotom in se smeje . . . Ne v areni literature, v areni življenja sem stal! Njemu, vesoljnemu, vseobsežnemu, sem napovedal boj; z

vročo krvjó in s ponosnim srcem sem šel v boj
in sem se vrnil potrt, utrujen — nepremagan.
Kvečjemu blamiran . . .

Pisal sem takrat knjige, ki stojé v sredi med desetirimi. Najslabše niso, tudi ne najboljše, toda ljubim jih izmed vseh. Tisti plamen, ki se je bil vzdignil pred sanjajočimi očmi iz istrske samote, je takrat vzgorel v meni, objel me je bil vsega. Nisem vedel, kaj je moč, zato ker je bila moč v meni, kakor življenje in kri; nisem vedel, kaj je boj, zato ker je bil boj moje naturno opravilo, kakor dihanje; nisem vedel, kaj je trpljenje, zato ker sem mislil, da je trpljenje atribut mojega stanú in imena . . . Videl sem krivico in sem z veliko gesto protestiral proti krivici; videl sem smešnost in sem pokazal nanjo z glasnim smehom, da bi jo ljudje spoznali; in videl sem, že takrat sem viden češcene, požrtvovalne rodoljube in oznanjal sem ljudem, da ni na svetu že zdavnaj bolj oskrunjenega opravila, nego je požrtvovalno rodoljubje . . . In jaz, na vekomaj osramočeni don Quijote, sem mislil, da bodo ljudjé slišali mojo besedo in da jo bodo razumeli. Toda niso je slišali in je niso razumeli, zakaj mislili so, da sem literat. In zato so oznanjali, da sem povedal jako lepo, da je moj jezik prijeten in blagozvočen; niso pa oznanili, kaj sem povedal. Razodeli so besedo, zamolčali so misel . . .

To so bili tisti časi, ko sem bil umetnik. Zmirom sem bil prepričan, da je umetnika edini

poklic kritika in boj. Morda je moj posluh drugačen od posluha drugih ljudi, morda je pokvarjen: že v najtišji, najsłajši lirski pesmi slišim obtožbo; izvila se je bila iz življenja kakor vzdih . . . Edino, kar sem podedoval iz tistih lepih časov, je prepričanje, da umetnik, ki se prilagodi, ni več umetnik. Človek, ki zapre oči, je slepec. Nikogar ne sovražim tako hudo, kakor človeka, ki gre z mirnim obrazom in odprtим nosom mimo gnoja in pravi: „Saj ni gnoj! To je koristna tvarina, kmetu v prid in blagor!“ Odgovoriti mu ne morem nič, ampak toliko vem, da se je prilagodil in da ni umetnik . . . Kaj je umetnik tisti, ki se prikloni svojemu modelu in pokaže na podobo: „Podoben nisi, ampak lep si!“ namesto da bi se zasmjal: „Lep nisi, ker si podoben!“ — Kaj je umetnik tisti, ki ne vé, da je vsa lepota kritika in obtožba, že zato, ker je lepota? Da je že samo koprnenje po lepoti obsodba življenja? In da je brezčasten, kdor je zaslutil lepoto in resnico in zatajuje svoje hrepenenje, svoje slutnje? . . .

Minilo je. To so bili dnevi, ki časih natihem zahrepenim po njih . . . kakor so bili, z vsem predrznim upanjem, z vso bedo in z vsem trpljenjem! Napravil sem se bil, da bi pretvoril svet in svet me je pretvoril. Kar je bila pravična kazen za nespametno početje . . .

*

Od začetka sem se bil namenil, da napišem ob tej slovesni priliki svoj življenjepis. Zdaj, ko je ura, sem se premislil. Iz vseh tistih žalostnih zgodb, ki sem jih priповedoval ljudem, gleda moj obraz; čemu bi ga slikal še posebej? In če bi ga slikal, bi spet ne bilo drugega nič nego karikatura. Zakaj še je kljub vsem nezgodam toliko humorja v meni, da se mi iz resne slike, z resno roko ustvarjene, zasmeje vesela karikatura v obraz.

In bila bi dolgočasna karikatura, ne vesela. Šlo je to smešno življenje, ki ga sam ne razumem in ki sam gledam nanj, kakor na življenje čudnega, usmiljenja in zasmeha vrednega tujca — šlo je enakomerno, trudno, tiho, kakor slepec, v zmirom isti, večnovečni, zadušni senci... in tako pojde. Kdo bi slikal to sivo puščobo?

Ni treba, da bi dramil romantika, ki spi pod istrskimi holmi in sanja lepe, dolge sanje; ni treba, da bi budil trudnega bojevnika, ki leži v dunajski izbi osramočen in žalosten in misli z zaprtimi očmi na čase, ko ni bil sam. Kaj bi zdaj s to smešno družbo, kaj bi z romantikom in bojevnikom? Zdaj, ko je v srcu mir in udanost in stud. Zdaj, ko sem napisal na svojo zastavo: Kakorkoli, kamorkoli! — Jadraj, barka, veliko je morje, na vse štiri strani ti je odprto in pristanišča si ne želiva! —

Sivo, težko življenje, polno truda, bridkosti, boja in trpljenja, prazno veselja in sreče, je šlo mimo, kakor velika, mraz in grozo dihajoča senca.

Šlo je. V kratkem času, minuta se mi zdi, se je prikazalo prestrašenemu srcu, senca do nebá, in je izginilo. In nazadnje mir in stud . . .

V tem miru, pod tem svetim geslom „kakor-koli“, sem pisal svoje poslednje knjige. Natanko ne vem, čemu sem to storil, čemu sem pisal. Lehak in žalosten bi bil izgovor: umetnik si, zato si pisal! — Saj bi lahko pil in sanjal! Saj ni bilo hudó potreba, da si vtelesil svoje sanje in da si postavil na trg umotvor, ki pljujejo ljudje nanj, zato ker je umotvor in ker je kritika! Saj te nihče ni silil, da bi šel in pripovedoval stvari, ki jih družba ne mara slišati! Storil bi bil, kakor storé drugi, razvil bi bil nad seboj starodavni prapor: živeti je treba! — Vse to so zlate resnice in mnogi jih upoštevajo; jaz pa jih še ne upoštevam, zaradi čednosti, ki mi je prirojena: zaradi maščevanja-željnosti jih ne upoštevam. Tako so vzrasle poslednje knjige na rodovitni, bogato pognojeni njivi zlobe in zaničevanja.

Kako sladko je, brez navdušenosti, z odprtim očesom in z zasmehom razodevati svoje srce! Žalost je komaj še žalost, veselje ni več veselje. Le hudó je, da je treba toliko časa in toliko bridkosti, predno se nagne do človeka prijazni mir. Tisti veliki, zaničevalni mir, ki je porojen iz spoznanja. In kolike previdnosti je treba, da se nenadoma ne razgane ta topli plašč! Kakor ga držim s krepko rokó, se zmirom še časih odpnè gumb, zapiha mi na prsa veter od zunaj, iz južnih

krajev zapipa, tistih čudolepih, ki sem jih ljubil kakor mater. Takrat se zameglí okó, zašumé spomini . . . Ko se je nekoč odprl gumb, ko je zašumelo iz južnih krajev, sem napisal knjigo, edino, ki jo berem sam in ki jo ljubim. Mislij sem: dovolj si dal grenkobe, daj zlat dar, da bodo videli, kako si bogat! Dal sem ga in opljuvali so moj dar. Zlato je bilo v mojih rokah: komaj so se ga doteknili z nečednimi prsti, se je spremenilo v blato. Zatorej — kakorkoli! Povej, kar bereš v svojem srcu; zatisni oči, ne glej poslušalcu v obraz. Naj se joka, ali naj se smeje, naj ti iztega rokó v hvaležen pozdrav, ali naj pljuje nate, ne glej nanj! Kakorkoli! . . .

Marsikateri mladenič bo prašal s solznim očesom: Če je tako — čemu torej umetnost? In čemu življenje? Kdo ne odloží suknce, ki mu je pretežka?

O mladenič, da bi tolažbe ne bilo! Bog, ki je usmiljen, je ustvaril toliko rodoljubov, da jih je dovolj za tolažbo dvanajsterim poetom. In kaj je zraven še ustvaril? V svoji dobrotljivosti je ustvaril dolgo vrsto slovenskih politikov, ustvaril je slovansko vzajemnost in njene besednike, ustvaril je pisano množico literatov, ki so služabniki mojega humorja, ustvaril je druščino lirikov, ki se gonijo za Zupančičem in ne vedó, kam grè, ustvaril je tudi v svoji razmišljenosti radikalno narodno stranko, zato pa se je razjezil in je ustvaril moje kritike, in navsezadnje mi je izkazal svojo ne-

skončno naklonjenost in je ustvaril prečudno lepega dekleta, ki me objame okoli vratu, kadar sem žalosten in me praša s svojim prijetnim glasom: „Was kümmert Sie denn das Gesindel?“

Tako je, mladenič! — Brez sanj, brez boja, z mirnim, udanim očesom glej na življenje; tedaj bo vzklila v srcu lepota, v lepoti kritika in satira! Dovolj si trpèl, dovolj krvavèl! In zdaj — kakorkoli!

Na Dunaju, avgusta meseca 1906.

